

прямий зв'язок з багатофункціональністю адміністративного центру а також галузевої багатопрофільності галузевої структури населених пунктів громад. Простежується вектор до спадання фінансової спроможності громад а відповідно і рівня соціально-економічного розвитку від центру обласної системи розселення до периферійних громад.

Відповідно до вище сказаного, виділені нами особливості у розвитку громад та переформатуванні систем розселення можуть лягти в основу при складанні як для покращень на локальному рівні так і для майбутніх перспективних програм регіонального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Opendatabot. Реєстр юридичних осіб: Тернопільська територіальна громада (UA61040490000035010).[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://opendatabot.ua/c/UA61040490000035010> (дата звернення: 01.05.2025).

2. Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://decentralization.ua/news/18171> (дата звернення: 01.05.2025).

РЕГІОНАЛЬНІ РИНКИ ПРАЦІ УКРАЇНИ: (НЕ)СТІКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Катерина СЕГІДА, Олександр ДУМНОВ

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харків, Україна

Abstract. *The factors and transformations of regional labor markets in Ukraine as a result of the full-scale war are analyzed, such as mass migration, loss of labor capital, destruction of infrastructure, relocation of enterprises, change in labor market conditions, etc. Special attention is paid to the concepts of resilience and adaptability of regional labor markets as criteria for efficiency in crisis conditions. Directions for further research are outlined, in particular in the context of post-war recovery.*

Key words: *labor market, regional disparities, resilience, adaptability, employment, unemployment, labor potential, Ukraine.*

Ринок праці є ключовим елементом національної економічної системи, а ефективність його роботи значною мірою впливає на загальний економічний розвиток країни. Повномасштабна війна Росії проти України спричинила безпрецедентні трансформації соціально-економічного простору держави. Чутливими до викликів війни є регіональні ринки праці, які в умовах руйнації інфраструктури, переміщення населення та економічної невизначеності зазнають глибоких деформацій [10]. В умовах воєнного стану ринок праці опинився в стані глибокої кризи та втратив здатність повноцінно забезпечувати потреби в працівниках на реальних робочих місцях. Це зумовлює необхідність детального вивчення специфіки його функціонування у воєнних умовах, аналізу масштабів кризи та пошуку шляхів для його поступового відновлення [12]. Актуальним є аналіз не лише поточних змін, а й стійкості регіональних ринків праці – їх здатності адаптуватися, відновлюватися й трансформуватися у період криз.

Оцінка поточних тенденцій дає змогу виявити ключові загрози для ринку праці, що істотно загострилися внаслідок воєнних дій на території України. Серед них – зростаюче навантаження та напруження на ринку праці, спричинене активними бойовими процесами [10]. До прямих наслідків воєнних дій відносяться фізичне знищення інфраструктури (руйнування промислових підприємств, агрофірм, логістичних центрів (Донецька, Луганська, Харківська, Херсонська області), припинення функціонування низки підприємств (металургія, машинобудування, хімічна промисловість тощо), втрата контролю над ринком праці окупованих територій, високий рівень небезпеки для працівників на прифронтових територіях тощо.

Одним із найбільших викликів останніх років є масова вимушена міграція українців, і як внутрішні переміщення, так і зовнішня трудова міграція, суттєво впливають на ринок праці. За

даними Міжнародної організації міграцій, станом на початок 2025 року, понад 3,6 млн внутрішньо переміщених осіб, більше 5 мільйонів українців – за кордоном [7]. Тимчасове працевлаштування в країнах перебування викликає довгострокову загрозу «відтоку трудового потенціалу». Стосовно внутрішніх переміщень, то потік у регіони заходу та центру України спричинив перевантаження локальних ринків праці, конкуренцію за робочі місця, зростання безробіття тощо. Значною проблемою є гендерні та вікові диспропорції у структурі людського потенціалу, відповідно й трудового, що суттєво впливає на ринок праці і проявляється, як переважання жінок у частині регіонів, зростання навантаження на жінок. Також посилюється «старіння» робочої сили внаслідок того, що частина молоді виїхала за кордон або долучилася до війська. Тож, одним із найгостріших викликів для української економіки є втрата людського капіталу. Україна втрачає як наявні трудові ресурси, так і потенційних працівників унаслідок вимушеної міграції, загибелі військових та цивільних осіб, а також примусової депортації громадян до країни-агресора. Такі процеси перешкоджають повноцінному відновленню трудового потенціалу, поглиблюють дефіцит кваліфікованої робочої сили та знижують рівень освітнього й інтелектуального забезпечення національного ринку праці [3].

Прямий вплив на ринок праці України в цілому та регіональні ринки праці зокрема спричиняє релокація підприємств. За даними Мінекономіки, 840 підприємств повністю або частково релоковані до безпечніших регіонів [4], що спричиняє низку викликів як для регіонів-реципієнтів (недостатність виробничих площ та кваліфікованих кадрів, нестача житла для працівників, тиск на соціальну інфраструктуру тощо), так і для регіонів-донорів (втрата податкових надходжень, зменшення рівня зайнятості тощо). Тож, тимчасова втрата частини територій, порушення виробничих зв'язків, ускладнення умов для ведення бізнесу, знищення потужностей ключових галузей промисловості й сільського господарства, а також руйнування соціальної інфраструктури призвели до суттєвого ослаблення економічного потенціалу країни. Як результат, це звузило можливості для працевлаштування, скоротило кількість якісних робочих місць і посилило структурні диспропорції на ринку праці – як у галузевому, так і в освітньо-кваліфікаційному вимірах [5].

В Україні збільшується диспропорція регіонального розвитку та загострюється суспільно-просторова поляризація, що проявляється у диференціації зайнятості, у нерівномірності доступу до державних програм зайнятості та навчання, зростання тіньової та неформальної зайнятості, поширення самозайнятості без соціальних гарантій тощо. Також спостерігається неузгодженість між регіонами щодо реєстрації і підтримки безробітних, релокованих підприємств. Деформації на ринку праці, зокрема масові втрати робочих місць і зниження економічної активності призвели до зростання рівня безробіття. Натомість, внутрішня мобілізація трудових ресурсів, зокрема перекваліфікація кадрів і ефективніше перерозподілення праці, відзначають як чинник зниження рівня безробіття та підтримки відносної стабільності на ринку праці [8]. Ще одним важливим викликом є дефіцит кадрів у критичних секторах, зокрема в оборонній промисловості, медицині, транспорті тощо. Кадровий дефіцит є наслідком мобілізації працівників, психо-емоційного вигорання, переїзду фахівців у безпечніші регіони чи за кордон. Також варто зауважити на аграрному секторі: у зонах бойових дій також втратив значну частку сезонної та постійної робочої сили. Вагомою проблемою також є психологічний і соціальний тиск, що проявляється через трудову демотивацію, втрату сенсу роботи, особливо серед людей, які втратили житло, рідних або пережили бойові дії; зростання рівня депресивних станів і стресів, що негативно впливає на продуктивність праці та можливість тривалого працевлаштування.

Повномасштабна війна Росії проти України призвело до знищення інфраструктури в промислових регіонах (Донецька, Луганська, Харківська області); масової міграції, втрати робочих місць, релокації підприємств у більш безпечні західні регіони; розширення тіньового сегменту зайнятості, що призвело до глибокого розриву між ринками праці різних регіонів: одні – зазнали катастрофічного спаду (Херсонська, Луганська), інші – відчули перевантаження ресурсами і міграційним тиском (Львівська, Закарпатська, Івано-

Франківська). Так, серед ключових трендів ринку праці України в умовах війни, з боку попиту на працю виділяють загальне скорочення попиту на робочу силу, особливо у сферах, що постраждали від бойових дій; зростання попиту у певних секторах економіки, зокрема в логістиці, будівництві, охороні здоров'я, ІТ, агросекторі [10]; зміна умов зайнятості – зниження зарплат, затримка виплат, перехід на неповний робочий день; підвищений попит на нові навички, зумовлений змінами у структурі економіки й цифровізацією; зміщення географії та структури вакансій, зокрема через переміщення підприємств; поширення неофіційних (неоплачуваних) форм зайнятості – волонтерство, тіньова праця тощо [1]. Серед тенденцій з боку пропозиції робочої сили: зміна якісного і кількісного складу працівників, зокрема через міграцію та мобілізацію; зменшення загальної кількості робочої сили внаслідок еміграції та бойових втрат; збільшення частки ВПО серед шукачів роботи; підвищення попиту на віддалену (дистанційну) зайнятість через безпекові умови; зростання частки самозайнятості та фрілансу, особливо у сфері послуг і цифрової економіки [11]. Ці тренди свідчать про глибоку трансформацію українського ринку праці під впливом війни: скорочення та зміщення попиту, перебудову пропозиції, зміну форм зайнятості, появу нових викликів щодо інтеграції ВПО, гендерного балансу і професійної адаптації.

Стосовно основних викликів ринку праці України в умовах війни, то це подолання регіонального дисбалансу робочої сили (нерівномірний розподіл працівників між регіонами, зокрема через переміщення населення), подолання професійно-кваліфікаційного дисбалансу (невідповідність між попитом на ринку праці та наявними навичками (особливо в осіб, які переміщуються та змінюють місце роботи)), сприяння інтеграції ВПО (адаптація ВПО до умов ринку праці приймаючих регіонів), інвестування у створення нових робочих місць (важливо забезпечити ці робочі місця гідними та інклюзивними умовами праці), стимулювання зайнятості жінок і молоді, заохочення самозайнятості, фрілансу, підприємництва, дистанційної роботи [11]. Усі ці виклики формують картину асиметричного та сегментованого простору праці, де відновлення, адаптація й стійкість залежатимуть від ефективності державної політики, залучення міжнародної допомоги, підтримки місцевих ініціатив, розвитку людського капіталу з урахуванням нової реальності.

Поняття стійкості (резильєнтності) трактується як здатність системи зберігати функціональність або швидко відновлюватися після дії деструктивних чинників. Резильєнтність ринку праці відображає його здатність адаптуватися до зовнішніх впливів, як-от економічні кризи, війни, природні катастрофи та інші непередбачувані події, з мінімальними втратами для зайнятості, доходів і добробуту працівників [6]. Резильєнтність ринку праці – це його здатність протистояти негативному впливу зовнішніх і внутрішніх шоків; швидко адаптуватися до нових умов (шляхом структурної перебудови, змін у зайнятості, мобільності робочої сили тощо); забезпечувати базовий рівень зайнятості, доходів і соціального захисту. Для ринків праці це означає збереження рівня зайнятості, зменшення тривалості безробіття, адаптацію структури попиту і пропозиції праці до нових умов, здатність інтегрувати внутрішньо переміщених осіб.

До основних елементів резильєнтності ринку праці належать [6, 9]: інституційна стійкість (ефективна політика зайнятості, соціального діалогу, системи колективних договорів); диверсифікація економіки (широке галузеве представлення, розвиток інноваційних секторів); гнучкість зайнятості (можливість переходу між секторами, формами зайнятості); освітньо-кваліфікаційна мобільність (система lifelong learning, перекваліфікація); соціальний захист (дієві інструменти підтримки доходів і працевлаштування); демографічний потенціал (структура населення, міграційні процеси); територіальна мобільність (можливості переміщення працівників між регіонами). Відповідно, для аналізу стійкості (резильєнтності) використовують методи оцінки стійкості ринку праці включають аналіз динаміки безробіття (у тому числі – структурне, молодіжне тощо), зайнятості під час/після криз, частка гнучких форм зайнятості; економічної активності населення, співвідношення внутрішньої і зовнішньої міграції робочої сили, індексів релокації підприємств та інтеграції ВПО, індекси адаптивності

регіонів (на основі кластерного аналізу) тощо.

У період стрімких трансформацій особливого значення набуває рівень адаптивності ринку праці. З одного боку, адаптивність передбачає здатність механізмів ринку забезпечити ефективне реагування його учасників на внутрішні та зовнішні виклики, зберігаючи раціональне використання трудових ресурсів. З іншого боку – це збереження сприятливих умов для розвитку та відтворення цих ресурсів. До основних ознак, що характеризують адаптивність ринку праці, належать [5]: здатність оперативно реагувати на зміни, забезпечуючи стійкість до негативних впливів та підтримку стабільного функціонування; безперервне накопичення, удосконалення й зміцнення ефективних характеристик функціонування ринку праці; здатність до постійного оновлення й розвитку із збереженням конкурентних переваг; сприйнятливість до змін у зовнішньому середовищі та готовність до трансформації цінностей, цілей, мотивацій і завдань; уміння балансувати інтереси різних учасників ринку, що сприяє зменшенню конфліктів та підвищенню гнучкості системи [5]. З огляду на ситуацію в Україні, визначені загрози на ринку праці України та можливі їх наслідки в період війни та в період післявоєнного відновлення [5], ранжування, що враховує локальні переваги ринків праці для визначення рівня ризиків (найнижчі ризики спостерігаються у Львівській, Закарпатській, Волинській, Хмельницькій та Тернопільській областях) [1].

Актуальним завданням лишається визначення адаптивності та стійкості регіональних ринків праці. Національна модель ринку праці формує загальні умови для стійкості, проте регіональні ринки мають специфічну структуру зайнятості, галузеву орієнтацію, демографічну ситуацію, що визначає просторову асиметрію у рівні резильєнтності. Після 2022 року, наприклад, регіони на заході країни, отримали перевагу від релокації бізнесу, мають активні ринки послуг, будівництва, ІТ, демонструють адаптацію до притоку ВПО (приміром Львів, Ужгород), характеризуються розвиненими ІТ, освітою, аграрним або логістичним сектором, демонстрували вищу адаптивність; відповідно, їхні регіональні ринки праці характеризуються відносною резильєнтністю. Метрополітарні центри (приміром, Київ, Харків, Дніпро, Одеса) попри ризики, зберігають інституційний потенціал, мережі підприємництва, професійні кадри, проявляють міську стійкість [2], що відображається і на ринку праці. Натомість, регіони з деіндустріалізованою економікою, окуповані або прифронтові регіони (Донеччина, Луганщина, Запоріжжя, Херсонщина) характеризуються втратою працездатного населення, зупинкою промислового виробництва, високим рівнем безробіття [10], демонстрували низьку адаптивність; відповідно, їхні регіональні ринки праці характеризуються нестійкістю, часто – критичною. До основних чинників формування стійкості регіонального ринку праці належать рівень економічної диверсифікації (більш диверсифіковані – менш уразливі), наявність освітнього й інноваційного середовища (університети, ІТ-кластери), активність місцевого самоврядування (програми підтримки зайнятості), інтеграційна спроможність до роботи з ВПО (навчання, перекваліфікація), міжнародна допомога (гранти, проєкти підтримки малого бізнесу) тощо.

Динаміка та закономірності пропозиції й попиту на робочу силу в умовах війни, зменшення можливостей працевлаштування для безробітних, зростання трудової мобільності та активізація міграційних процесів загострили соціальні ризики на ринку праці України [1]. Війна загострила диспропорції між регіональними ринками праці. Стійкість (резильєнтність) ринку праці – ключовий параметр для оцінки його ефективності в умовах турбулентності. Національні й регіональні ринки повинні бути спроможними швидко реагувати, перебудовувати структури зайнятості, підтримувати соціальні гарантії. Актуальним лишається аналіз структурно-динамічних особливостей зайнятості та безробіття, кон'юнктури регіональних ринків праці, оцінка push- та pull- чинників, ризиків і загроз, пов'язаних із регулюванням ринку праці, визначення стійкості регіональних ринків праці України, що буде виконано у подальших дослідженнях авторів.

Список використаних джерел:

1. Kravchuk O., Varis I., Zalizniuk V., Kaluzhna T., Samko A. (2023) The Regional Disproportions of Labour Market Risks in Ukraine. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2022. Vol. 3(89), p.32–48. DOI: <https://doi.org/10.7366/1509499538903>
2. Soldak M., Mezentsev K., Batunova E., Haase A., Haase, D. (2024). Emergent urban resilience in Ukraine: Adapting to polycrisis in times of war. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya / Економічна та соціальна географія*, 92, 6–13, <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.6-13>
3. Азьмук Н.А. (2022) Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії відтворення робочої сили / *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 171-179. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179).
4. Аналітика / 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіони// Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>.
5. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. (2022) Ринок праці України в умовах війни. Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. Р. 1106–1113 <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-137>
6. Каліка С. І. (2024) Підходи до трактування резильєнтності ринку праці. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку» <https://jrpp.donnu.edu.ua/article/view/16555>
7. Міжнародна організація міграції. Звіт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukraine.iom.int/uk/zvity>.
8. Петренко В.С., Мельникова К.В., Петренко Д.О., Петренко Д.О. (2023) Аналіз впливу воєнного стану на ринок праці України / № 48 (2023): Вісник ХДУ Серія Економічні науки <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2023-48-6>
9. Резнікова О. О. (2022) Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf.
10. Сегіда К., Думнов О. Ринок праці України в умовах війни: сучасні тенденції та регіональні особливості // *Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, (20 жовтня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. 179 с. с. 170-173. <https://surl.li/ocywik>.
11. Томчук, О. (2023). Аналіз трендів розвитку ринку праці в Україні: ключові зміни та виклики воєнного часу. *Innovation and Sustainability*, (2), 110–119. <https://doi.org/10.31649/ins.2023.2.110.119>
12. Штундер, І. (2022). Ринок праці України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-22>.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ МІНЕРАЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СТРУКТУРІ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ДЕРЖАВИ, РЕГІОНУ

Мирослав СИВИЙ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна

Abstract. *The article attempts to analyze the role of mineral resources in the development of world civilization. The problems of the mineral and raw materials complex of Ukraine, which require urgent solutions, are analyzed.*

Key words: *mineral resources, rational use of mineral resources.*

Мінеральні ресурси – першоджерело, основа функціонування людської цивілізації на усіх фазах її розвитку. Людина черпає необхідні для існування ресурси тільки з природного середовища. Розвиток технологій суттєво змінює напрямки, масштаби використання природних ресурсів і створює фонд похідних від них матеріалів - продуктів праці людини. Але першоджерелом сучасного матеріального й енергетичного потенціалу суспільства залишаються природні і, в основному, мінеральні ресурси Землі [7].

Вся історія людської цивілізації найтіснішим чином пов'язана з використанням мінеральної сировини. Початки застосування мінералів чи гірських порід людьми, навіть не людським суспільством, губляться у глибині віків. Навіть основні етапи розвитку людства носять назви тих основних матеріалів, які визначали чи суттєво впливали на рівень культури тієї чи іншої епохи, в тій чи іншій мірі сприяли прогресу людської спільноти: кам'яний вік (палеоліт, неоліт), бронзовий вік, залізний вік, атомний вік (вік радіоактивних металів), інформаційний вік. В основі цих назв лежать мінеральні ресурси.